

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی

طبقه بندی فرمی قالی‌های ایرانی دوره صفوی در موزه متروپولیتن نیویورک

سوده دادرس^۱

فرهاد خسروی بیژانم^۲

چکیده

هنر هر سرزمین آمیخته ای است از دانش، فن و سنت‌های آن مرز و بوم که در طی قرن‌ها، با فراز و نشیب روبه‌رو بوده، تکامل یافته و سپس به نسل‌های بعدی رسیده است. برای پی بردن به روند تکامل هنرهای دستی از جمله فرش که میراث ساکنین ایران است، به بررسی دقیق منابع موجود نیاز داریم. متأسفانه، مطالعه در مورد فرش ایران به دلیل کمبود نمونه‌های در دسترس، در اغلب موارد به صورت جامع صورت نگرفته است. از این جهت، بررسی دقیق آثار موجود چه در موزه‌ها و گالری‌های خصوصی در ایران و چه در مجموعه‌های خارج از ایران، بسیار مورد اهمیت است.

بسیاری از نمونه‌های با ارزش و کم نظیر فرش در دوره اسلامی، در کارگاه‌های وابسته به دربار صفوی بافته شده که در این پژوهش، به مطالعه نمونه‌های موجود از دوره صفوی در موزه مترو پولیتن واقع در ایالت نیویورک آمریکا پرداخته شده است.

در این پژوهش بنیادی، به دلیل مشخص بودن جامعه آماری، تمام شماری صورت گرفته است. در همین راستا، تمامی قالی‌های دوره صفوی ایران در موزه متروپولیتن مورد بررسی قرار گرفته و روش دستیابی به اطلاعات اولیه، تلفیقی از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی است. از این رو، بررسی نمونه‌های موجود در موزه، به صورت حضوری نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. طبقه بندی این آثار از جهات مختلفی مثل: زمان بافت، محدوده جغرافیایی بافت، جنس الیاف، نقوش به کار رفته، ترکیب بندی نقوش و رنگ‌های مورد استفاده؛ در قسمت نتیجه گیری ارائه گردیده است که می‌تواند برای انجام مطالعات تطبیقی در این زمینه نیز سودمند باشد.

کلید واژه: قالی ایران، هنر صفوی، موزه متروپولیتن، طبقه بندی فرمی

روش تحقیق

در این پژوهش بنیادی که به شیوه توصیفی انجام شده، تمامی قالی‌های دوره صفوی ایران که در موزه متروپولیتن نیویورک نگهداری می‌شود، مورد بررسی قرار گرفته است. روش دستیابی به اطلاعات اولیه، تلفیقی از مطالعات

^۱ پژوهشگر تاریخ هنر ایران، دانشگاه پیتسبورگ، Sdadras@pitt.edu

^۲ عضو هیات علمی گروه هنر دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند، Farhadkhosravi121@yahoo.com

کتابخانه‌ای و میدانی است. جهت رفع برخی ابهامات و حصول نتیجه دقیق‌تر، برخی از ۵۸ تخته قالی صفوی موجود در موزه، به صورت حضوری نیز مورد مطالعه قرار گرفته است.

با توجه به عنوان پژوهش، بررسی فرم در قالی‌های صفوی مد نظر بوده که در این راستا، اندازه، مواد اولیه، طرح و نقش آثار به مثابه عناصر تشکیل دهنده فرم، مورد مطالعه قرار گرفته است.

مقدمه

دوره سلطنت خاندان صفویه در ایران، به عصر ترقی و پیشرفت هنر و صنعت معروف است. در این عهد شاهد پیشرفت‌ها و تحولات بسیاری در فنون و هنر ایران زمین هستیم. از آنجا که شاهان صفوی از مهمترین حامیان هنر در تاریخ ایران بودند، توجه آنان به انواع هنر سبب شکوفایی و اوج‌گیری انواع فنون و هنرهای سنتی گردید (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۱۸۱). در این دوره، هنرمندان از سراسر کشور در کارگاه‌های سلطنتی گردآوری شده و به خلق آثار بی‌بدیل در انواع رشته‌ها از قبیل نقاشی، تذهیب، خطاطی، کتاب‌آرایی، معماری، نساجی و قالی‌بافی پرداختند. قالی‌بافی در قرن دهم هجری در مناطق یزد، کرمان، سبزوار، جوشقان، همدان، درگزین و خراسان رایج بوده و نفوذ طراحان شاهی در بافت فرش مشهود است (واکر، ۱۳۸۴: ۷۶-۷۷). دو طرح و نقشه اساسی فرش در این دوره، عبارتند از ترنج و عناصر تصویری که مستقیماً از هنر کتاب‌آرایی اخذ شده‌اند (همان: ۷۷).

شاه اسماعیل با دعوت از هنرمندان، تبریز را مرکز هنری و فرهنگی ایران قرار داد و در این شهر کارگاه‌های قالیبافی دایر کرد (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۱۸۱). گرامی شمردن قالیبافی از جانب شاه طهماسب و شاه عباس و ابراز علاقه به آن، سبب شد که در مدت کوتاهی صنعت قالیبافی از درجه یک پیشه و حرفه روستایی تا مقام یکی از هنرهای زیبا پیشرفت کند. برای مثال، ایرانشناس برجسته آرتور اپهام پوپ در کتاب شاهکارهای هنر ایران می‌نویسد: "به شهادت تاریخ، اوج هنر فرش‌بافی ایران دوره صفوی است" (پوپ، ۱۳۸۷: ۱۷). دانیل واکر نیز دقیقاً همین مضمون را به کار برده است (واکر، ۱۳۸۴: ۷۵). در عهد شاه طهماسب، قالی‌بافی ایران به اوج زیبایی طرح و ظرافت بافت رسید که قالی‌مشهور اردبیل نمونه شاخص آن است (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۱۸۲-۱۸۳).

قالی‌هایی که تحت حمایت شاهان و شاهزادگان تهیه گردید، طبعاً یک فراورده شهری بود، زیرا تهیه آنها مستلزم داشتن ابزار کار، استعداد و ذوق هنری بود که مردم روستانشین و افراد قبایل فاقد آن بودند. این قالی‌ها با طرح گردان، گلها و جانوران و سایر نقوش تزئینی ایرانی و عربی و چینی آراسته می‌شدند. مشهورترین قالی‌هایی که امروزه موزه‌ها و مجموعه‌های قالی را زینت می‌دهند، قالی‌هایی که سبب شده ایرانیان استادان مسلم در طراحی و قالی‌بافی معرفی شوند و از آنها به صورت مکرر و با مواد گوناگون در سراسر دنیا تقلید شده، به یقین در دوره صفوی بافته شده‌اند (ادواردز، ۱۳۶۸: ۵).

یافته‌های تحقیق

به طور کلی، قالی‌های بافته شده در دوره صفوی از نمونه‌های بسیار مرغوب از نظر طراحی، بافت و مواد اولیه هستند که چندین تخته از آنها در موزه فرش ایران، موزه ملی ایران و چندین گالری در شهرستان‌ها نگهداری می‌شوند.

هم‌زمان، طیف کثیری از میراث این دوره به موزه ها و مجموعه های خصوصی در خارج از ایران تعلق دارند. در این بین، نفیس ترین مجموعه از هنرهای ایران در موزه متروپولیتن نیویورک قرار دارد (پوپ، ۱۳۸۷: ۱۲).

حشمتی رضوی فرش های نفیس دوران صفوی را بر اساس طرح و نقش در ده مورد دسته بندی کرده است: گلدانی، درختی، باغی، شکارگاه، بندی و قابی، محرابی (جانمازی)، حیوان دار، اسلیمی، ترنجی و افشان (حشمتی رضوی، ۱۳۸۷: ۱۹۰). همچنین در یک دسته بندی فراگیرتر، در سال ۱۳۵۳، نقشه های فرش به وسیله گروه کارشناسان شرکت سهامی فرش ایران در نوزده دسته طبقه بندی گردیده که بدین شرح است: ابنیه تاریخی و آثار اسلامی، شاه عباسی، اسلیمی، افشان، اقتباسی، بندی، بوته ای، درختی، ترکمن (بخارا)، شکارگاه، قابی، گل فرنگ، گلدانی، ماهی درهم، محرابی، محرمات، هندسی، ایلیاتی و تلفیقی (حشمتی رضوی، ۱۳۸۹: ۵۹-۶۱ - ژوله، ۱۳۸۱: ۲۰-۲۲).

در پژوهش پیش رو، تمامی قالی های دوره صفوی که در قسمت مخزن و همچنین نمایشگاه هنر نساجی و بافت موزه متروپولیتن موجود است، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. جمع بندی این مطالب - بر پایه داده های موزه متروپولیتن - در جدول ۱ طبقه بندی و تنظیم شده است. اطلاعات نسبتاً کاملی من جمله، تاریخ بافت، ابعاد اثر، مواد اولیه به کار رفته، محل بافت و طرح و نقش کلی آثار، در این جدول قابل دسترسی است. تمامی تصاویر ارائه شده از پایگاه اینترنتی موزه متروپولیتن به نشانی www.metmuseum.org دریافت شده است.

جدول ۱: مشخصات قالی های موزه متروپولیتن (نگارندگان)

شماره اثر در موزه	ابعاد (سانتی متر)	جنس الیاف	طرح و ترکیب بندی	نقش مایه های غالب	تاریخ بافت	محل بافت	سایر توضیحات
۱	58.46	ابریشم	شاه عباسی	لچک و ترنج شکسته	۱۶ م	کاشان	فرش نفیس از نظر ریزبافت بودن
۲	46.128	پنبه، پشم، ابریشم	ترنجدار اسلیمی	اسلیمی با شاخ و برگ	۱۶ م	شمال غرب ایران	رنگ زرد طلایی در زمینه
۳	43.121.1	پشم، ابریشم	اسلیمی	اسلیمی حیواندار	۱۶ م	هرات	دارای نوشته، و معروف به فرش امپراتور
۴	10.61.3	پشم، ابریشم	قابی واگیره دار	کتیبه دار با نقشمایه های چینی	۱۶ م	؟	دارای نقوش گرفت و گیر ازدها و سیمرخ
۵	14.40.715	ابریشم، تارهای فلزی	شاه عباسی	ترنج سرمه ای با موتیف های چینی	۱۶ م	کاشان	حاشیه بزرگ با فرم های چینی

۶	۱۴.۴۰.۷۲۴	۲۴۳*۱۶۵	ابریشم	شاه عباسی	ترنج یشمی با حاشیه طلایی دور تا دور ترنج	۱۶ م	کاشان	به دلیل استفاده از حاشیه دور تا دور ترنج معروف است
۷	۱۴.۴۰.۷۲۱	۲۴۱*۱۷۸	ابریشم	شکارگاهی	نقوش گرفت و گیر، گل شاه عباسی	۱۶ م	کاشان	شکل شیر، پلنگ، فوج، اژدها و گاو به همراه پرندگان
۸	۱۷.۱۲۰.۱۲۴	۱۶۱*۱۰۹	پشم، ابریشم	محرابی - اسلیمی	فرش دارای آیات قرآنی و کتیبه است	۱۶ م	شمال غربی ایران	خط ثلث، کوفی بنایی و نسخ. نام های خدا، آیات قرآنی، ...
۹	۳۲.۱۶	۴۲۶*۲۰۰	پشم، ابریشم، تارهای فلزی	اسلیمی - لچک و ترنجدار حیوانی	ترنج مدور صلیبی، متن فرش پوشیده است از حیوانات	۱۶ م	؟	دور تا دور ترنج پوشیده است از خط، همچنین در حاشیه بزرگ
۱۰	۶۴.۳۱۱	۸۵۸*۳۲۵	پشم، پنبه	اسلیمی - ترنج دار	ترنج هشت پر، با دو کتیبه و دو قندیل	۱۶ م	تبریز	حاشیه بزرگ، اسلیمی دهان اژدری و گل های شاه عباسی
۱۱	۲۲.۱۰۰.۷۵	۵۸۴*۲۳۸	پشم، پنبه	اسلیمی - ترنجدار	اسلیمی های ظریف به همراه ترنج مرکزی	۱۶ م	تبریز	تداعی کننده باغ (معروف به فرش باغی)
۱۲	۱۷.۱۲۰.۱۴۲	۲۰۷*۱۵۶	پشم، پنبه	اسلیمی - باغی - ترنجدار	متن فرش، پوشیده از درختان و پرندگان	۱۶ م	؟	حاشیه بزرگ فرش، با قاب های متعدد
۱۳	۱۰.۶۱.۲	۳۵۵*۱۸۱	پشم، ابریشم	شکارگاهی -بندی	واگیره گرفت و گیر ۱۰ بار در متن تکرار شده	۱۶ م	شمال غرب ایران	حاشیه بزرگ، اسلیمی های چینی مکرر آمده است
۱۴	۵۹.۵۹	۷۳۳*۳۰۵	پشم، پنبه	اسلیمی	اسلیمی پر گل و دهان اژدری	۱۶ م	؟	در حاشیه بزرگ گل های شاه عباسی با اسلیمی دهان اژدری به هم وصل شده اند.
۱۵	۱۴.۴۰.۷۱۸	۶۹۳*۲۶۹	پشم، پنبه	اسلیمی - ترنجدار	ترنج هشت پر لاجوردی، لچک های دو لایه زرد و سبز	۱۶ م	شمال غرب ایران	اسلیمی های شکسته، حاشیه بزرگ خاص و ترکیبی

قسمتی از متن و حاشیه فرش به همراه فرم های چینی	شمال غرب ایران	۱۶ م	اسلیمی ها، گل ها و برگ های شکسته	اسلیمی	پشم، پنبه	97*71	22.100.67	۱۶
قسمتی از فرش	؟	۱۶ م	اسلیمی های ساده، کف فرش ساده و ظریف	اسلیمی - شاه عباسی	ابریشم، تارهای فلزی	28*13	1974.272.1	۱۷
قسمتی از متن فرش و حاشیه بزرگ که پوشیده است از قاب	؟	۱۶ م	متن فرش پوشیده از اسلیمی ها، گل های شاه عباسی، گرفت و گیر	اسلیمی - حیواندار	پشم، ابریشم	109*124	970.302.1	۱۸
قسمتی از فرش، پر از جزییات و رنگبندی متنوع	خراسان	۱۶ م	برگ های ختایی، کتیبه دار	قابی	پشم، پنبه، ابریشم	276*79	1991.154	۱۹
معروف به فرش باغی، حاشیه گل های درشت شاه عباسی	شمال غرب ایران	میانه ۱۶ م	متن پوشیده از گل های شاه عباسی و ختایی	اسلیمی - شاه عباسی	پشم، پنبه	292*196	22.100.77	۲۰
رنگ های شفاف، زمینه پر از نقش و جزییات	کاشان	اواخر ۱۶ اوایل ۱۷ م	صحنه های گرفت و گیر، کتیبه دار	شکارگاهی - ترنجدار	ابریشم، تارهای فلزی	218*152	43.84	۲۱
قسمتی از حاشیه فرش	؟	اواخر ۱۶ اوایل ۱۷ م	حاشیه ساده و خلوت با رنگ های تخت	اسلیمی	پشم، پنبه، ابریشم	733*305	2001.54	۲۲
قسمت پایین حاشیه بزرگ لاجوردی و سایر قسمت کرمی رنگ است	کاشان	نیمه اول ۱۷ م	متن پوشیده از گل های شاه عباسی و ختایی و ترنج لاجوردی	اسلیمی، لچک و ترنجدار	ابریشم، تارهای فلزی	236*144	31.70	۲۳
معروف به فرش پولونزی است.	؟	۱۷ م	متن پوشیده از گل های شاه عباسی و برگ های ختایی	شاه عباسی	ابریشم، تارهای فلزی	264*147	14.40.716	۲۴
این فرش به شکل دو قاب محرابی طراحی شده، و به	؟	۱۷ م	متن قسمت بالا: پوشیده از برگ های ختایی.	محرابی	پشم، پنبه	231*101	22.100.72	۲۵

احتمال زیاد در مسجد استفاده می شده			قسمت پایین: دسته گل های ریز					
بدون حاشیه بزرگ، پوشیده از گل های شاه عباسی و شیر و پلنگ	کرمان	۱۷ م	اسلیمی های دهان اژدری، ترنج های بزرگ	اسلیمی - حیوان دار	پشم، پنبه	621*249	59.75	۲۶
معروف به فرش پولونزی	اصفهان یا کاشان	۱۷ م	گل شاه عباسی	قابی	پنبه، ابریشم، تارهای فلزی	406*176	50.190.1	۲۷
معروف به پولونزی، نمونه آن در موزه فرش ایران	؟	۱۷ م	کتیبه دار گل شاه عباسی	واگیره ای	ابریشم، تارهای فلزی	401*176	50.190.5	۲۸
نقشه معروف به قاب قرآنی	کرمان	۱۷ م	ترنج و گل های تزئینی	شاه عباسی گلدانی	پشم، پنبه	207*146	1970.302.2	۲۹
معروف به پولونزی	اصفهان	۱۷ م	متن فرش ۱۱ قاب کامل، پوشیده از گل و پرند	واگیره ای - بندی - قابی	پنبه، ابریشم، تارهای فلزی	401*177	50.190.4	۳۰
فیگورهای انسانی، حیوانات و ابنیه	؟	۱۷ م	فرش تصویری، جانوری	قابی - تلفیقی	ابریشم، تارهای فلزی	172*208	67.2.2	۳۱
قسمتی از متن فرش، معروف به دلیل تنوع گل ها	کرمان	۱۷ م	اسلیمی های دهان اژدری، گل های شاه عباسی	اسلیمی	پشم، پنبه	137*136	1970.302.5	۳۲
حاشیه ندارد. متن فرش پوشیده از قاب های متصل به هم	کرمان یا اصفهان	۱۷ م	گل های شاه عباسی، قاب های چهارپر	قابی - واگیره ای	پشم، پنبه، ابریشم	480*322	56.185.1	۳۳
اسلیمی های دهان اژدری بزرگ به همراه گل های شاه عباسی بزرگ	؟	۱۷ م	سطح فرش پوشیده است از غنچه، گل، برگ، حاشیه بزرگ گل های شاه عباسی درشت	اسلیمی دهان اژدری	پشم، پنبه	480*208	69.244	۳۴
معروف به فرش (کشور)	خراسان	۱۷ م	متن فرش دارای پنج سطح	شاه عباسی	پشم، پنبه	408*179	44.63.6	۳۵

پرتقال. چهار گل شاه عباسی درشت در ترنج			زیگزاگ، فرم ماهی و پیکره انسان					
در حاشیه لاجوردی بزرگ، گل های بزرگ شاه عباسی	؟	۱۷ م	متن لاکه پر گل و برگ	اسلیمی	پشم، پنبه	130*45	53.214	۳۶
معروف به فرش باغی و منحصر به فرد به دلیل رنگ بندی	شمال غرب ایران	۱۷ م	بر روی زمینه فرش که به صورت بندی است، یک ترنج بزرگ، دو کتیبه و دو قندیل آمده	واگیره ای -ترنجدار	پشم	546*261	22.100.47	۳۷
معروف به فرش پولونزی	کاشان یا اصفهان	۱۷ م	متن فرش پوشیده شده از گل و برگ های درشت	شاه عباسی - اسلیمی	ابریشم	276*158	52.136.2	۳۸
معروف به فرش پولونزی	کاشان یا اصفهان	۱۷ م	متن فرش پوشیده شده از گل و برگ های درشت	شاه عباسی	ابریشم، تارهای فلزی	205*139	52.136.1	۳۹
---	؟	۱۷ م	متن فرش پوشیده شده از گل و برگ و شکوفه	اسلیمی - شاه عباسی	پشم	807*320	57.133	۴۰
معروف به فرش پولونزی است.	کاشان یا اصفهان	۱۷ م	در متن فرش، واگیره به صورت ردیف تکرار شده	واگیره ای -بندی	پنبه، ابریشم، تارهای فلزی	104*43	22.100.12	۴۱
حاشیه دور رنگ	کاشان	۱۷ م	ترنج مرکزی و دولایه، بدون لچک	اسلیمی - ترنجدار	ابریشم، تارهای فلزی	231*139	51.197	۴۲
حاشیه بزرگ، دهان اژدری و گل شاه عباسی	هرات	۱۷ م	لچک و ترنج باغی، به همراه گرفت و گیر	شاه عباسی، باغی -ترنجدار	پشم، پنبه، ابریشم	231*172	10.61.1	۴۳
معروف به فرش باغی	؟	۱۷ م	اسلیمی های چینی -	شاه عباسی، باغی	پشم، پنبه	190*127	08.173.12	۴۴
حاشیه ساده تر از متن فرش، با اسلیمی های دهان اژدری	اصفهان یا کرمان	۱۷ م	متن پوشیده از گل های شاه عباسی و ختایی که با خطوطی	شاه عباسی	پشم، پنبه	365*219	22.100.68	۴۵

			بهم وصل شده اند					
۴۶	۴۱.۱۰۰.۱۱۳	۱۲۳۸*۴۶۴	پشم، پنبه	اسلیمی - ترنجدار	ترنج شانزده پر	۱۷ م	شمال غرب ایران	اسلیمی ابری - چینی در متن
۴۷	۱۴.۴۰.۷۱۱	۴۱۶*۱۸۰	پشم	اسلیمی - شاه عباسی	متن لاکی فرش پوشیده است از گل های بسیار درشت	۱۷ م	؟	حاشیه فرش دارای اسلیمی پیوسته است.
۴۸	۱۷.۱۲۰.۱۴۳	۲۰۱*۱۸۴	ابریشم	شاه عباسی	ختایی و شاه عباسی های درشت	۱۷ م	کاشان	معروف به فرش پولونزی
۴۹	۱۷.۱۲۰.۱۴۱	۱۹۹*۱۴۱	پشم، پنبه	شاه عباسی - بندی	ختایی و شاه عباسی های درشت	۱۷ م	تبریز	حاشیه بزرگ با گل های شاه عباسی و ختایی
۵۰	۱۴.۴۰.۷۱۰	۵۳۰*۲۸۹	پشم، پنبه	واگیره ای - بندی	در متن فرش واگیره درخت تکرار شده	اواخر ۱۷ م، اوایل ۱۸ م	؟	حاشیه فرش خطوط منحنی ساده، با گل های شاه عباسی و ختایی
۵۱	۰۸.۲۰۸.۲	۱۹۸*۱۲۴	پشم، پنبه	واگیره ای	تکرار یک نقش (بند)	۱۸ م	شمال غرب ایران	متن فرش لاکی و لاجوردی
۵۲	۶۶.۵۵	۵۶۶*۳۵۳	ابریشم	واگیره ای - بندی	تکرار یک نقش در سراسر فرش	۱۸ م	؟	معروف به فرش گلدانی، دارای چندین حاشیه کوچک
۵۳	۲۲.۱۰۰.۷۶	۲۷۱*۱۷۱	پشم، پنبه	شاه عباسی - درختی	متن فرش پوشیده است از درخت	۱۸ م	کرمان یا اصفهان	حاشیه بزرگ، اسلیمی دهان اژدری
۵۴	۵۶.۲۱۷	۷۵۵*۳۰۸	پشم، پنبه	قابی	فرم های شکسته، نقشمایه های چینی	۱۸ م	شمال غرب ایران	معروف به فرش نیده، چون از مسجدی به همین نام در ترکیه کشف شده
۵۵	۳۰.۹۵.۱۵۰	۲۷۶*۴۳۱	پشم، پنبه	درختی - باغی	سطح فرش با جوی های آب تقسیم بندی شده	۱۸ م	کردستان	نقشه های باغی معرف باغ های جاویدان هخامنشی هستند

فرش دارای لچک و ترنج است	کردستان	۱۸ م	سطح فرش با جوی های آب تقسیم بندی شده	قابی - باغی	پشم، پنبه	309*190	22.100.128	۵۶
فرش در متن دارای سه ترنج- باغچه است	کردستان	۱۸ م	سطح فرش با جوی های آب تقسیم بندی شده	قابی - باغی	پشم، پنبه	567*241	67.156	۵۷
کتیبه های این فرش در شکل های گونگون هندسی	شمال شرق ایران	۱۸ م	متن فرش مملو از شاخه ها و قاب های پر از گل و شکوفه	واگیره ای بندی	پشم، پنبه	665*235	60.32	۵۸

بحث و نتیجه گیری

با این که متأسفانه نمی توان به طور قطع محل بافت بسیاری از این آثار را مشخص نمود (۱۸ مورد)، با این حال به طور نسبی می توان گفت، آذربایجان (تبریز) (۱۳ مورد)، کاشان (۸ تا ۱۲ مورد) و اصفهان (۴ تا ۸ مورد)، به ترتیب عمده ترین مناطق بافت قالی دوره صفوی به شمار می روند. از دیگر مناطق بافت فرش های نفیس صفوی در این مجموعه، می توان به کرمان (۳ تا ۶ مورد)، خراسان (۳ مورد)، کردستان (۳ مورد) و هرات (۲ مورد) اشاره کرد. یکی از نفیس ترین قالی های این مجموعه که در هرات بافته شده، قالی امپراتور است (واکر، ۱۳۸۴: ۸۰) (تصویر ۱). در مورد مواد اولیه باید به این نکته اشاره کرد که در ۴۱ نمونه آماری از ۵۸ نمونه موجود، الیاف پشمی مورد استفاده قرار گرفته است و بیشترین فراوانی را دارد. در مراحل بعدی الیاف پنبه، ابریشم و گلابتون به ترتیب با ۳۴، ۲۸ و ۱۳ مورد، قرار می گیرند.

بر پایه مطالعه جامعه آماری حاضر، در مورد ابعاد مورد استفاده در قالی بافی صفوی، می توان چنین استنباط کرد که رایج ترین ابعاد بافت، در مساحت کمتر از شش متر مربع بوده است (۲۹ مورد). به عبارتی دیگر، نیمی از جامعه آماری، در مساحت کمتر از شش متر مربع بافته شده است. با افزایش ابعاد و مساحت قالی ها، تعداد نمونه ها به طور منظم کاهش می یابد: در مساحت شش تا دوازده متر مربع، ۱۰ نمونه؛ دوازده تا هجده متر مربع، ۸ نمونه؛ هجده تا بیست و چهار متر مربع، ۶ نمونه و بیشتر از بیست و چهار متر مربع، ۵ نمونه موجود است. بزرگترین ابعاد بافته شده بر حسب مساحت، حدود ۵۷،۵ متر مربع (قالی ردیف ۴۶) (تصویر ۲) و کوچکترین ابعاد حدود ۰،۴۵ متر مربع (قالی ردیف ۴۱) (تصویر ۳) و ۰،۶ متر مربع (قالی ردیف ۳۶) است.

دسته بندی نقشه ها به ترتیب فراوانی بدین قرار است: اسلیمی (۲۲ مورد)، شاه عباسی (۱۴ مورد)، واگیره ای بندی (۹ مورد)، قابی (۷ مورد)، شکارگاهی (۳ مورد)، محرابی (۲ مورد) و درختی (۱ مورد). از این رو می توان نتیجه گرفت که نقشه اسلیمی بیشتر از بقیه نقشه ها مورد استقبال جامعه فرش (سفارش دهندگان، طراحان و بافندگان) دوره صفوی بوده و نقشه درختی با کمترین استقبال رو به رو بوده است.

بررسی ها بیانگر آن است که قالی های موسوم به پولونزی (شامل ۸ قطعه)، عمده ترین گروه در جامعه آماری این پژوهش را تشکیل می دهد (تصویر ۴). همچنین، از رایج ترین نقشمایه های مورد استفاده، می توان به اسلیمی ساده، دهان اژدری و شاخ و برگ دار، لچک و ترنج شکسته و گردان، گل های شاه عباسی، شکوفه ها و غنچه ها، نقوش شکارگاهی یا حیوانی (شیر، پلنگ، گاو، اسب، پرندگان، اژدها و شکارچی) اشاره کرد. در کنار این نقش مایه ها، نقوش ترکیبی نیز قابل مشاهده هستند که می توان موارد زیر را ذکر کرد: ترکیب اسلیمی با لچک و ترنج (تصویر ۵)، حیوانی (تصویر ۶)، شاه عباسی، دهان اژدری (تصویر ۷) و شکارگاه (تصویر ۸)؛ ترکیب قابی با واگیره ای و باغی (تصویر ۹)؛ ترکیب شاه عباسی با شکارگاهی (تصویر ۱۰)، حیوان دار (تصویر ۱۱) و گلدانی (تصویر ۱۲).

تصویر ۱: بخشی از قالی امپراتور، شماره اثر: ۱، ۱۲۱، ۴۳

تصویر ۲: بزرگترین قالی صفوی مجموعه متروپولیتن، شماره اثر: ۴۱-۱۰۰-۱۱۳

تصویر ۴: قالی معروف به پولونزی، شماره اثر: ۱، ۱۹۰، ۵۰

تصویر ۳: کوچکترین قطعه مجموعه، شماره اثر: ۱، ۲۷۲، ۱۹۷۴

تصویر ۸: ترکیب اسلیمی شکسته و شکارگاه،
بخشی از اثر شماره: ۱۹۷۱، ۲۶۳، ۷

تصویر ۷: اسلیمی دهان اژدری،
بخشی از اثر شماره: ۶۹، ۲۴۴

تصویر ۱۰: ترکیب گل شاه عباسی و شکارگاه (گرفت و گیر)،
بخشی از اثر شماره: ۱۰، ۶۱، ۲

تصویر ۹: ترکیب قابی با واگیره ای و باغی،
نیمی از اثر شماره: ۲۲، ۱۰۰، ۱۲۸

تصویر ۱۲: ترکیب گل شاه عباسی و گلدانی،
نیمی از اثر شماره: ۱۹۷۰، ۳۰۲، ۲

تصویر ۱۱: ترکیب گل شاه عباسی و حیوان دار،
شماره اثر: ۱۹۷۰، ۳۰۲، ۱

منابع

۱. ادواردز، سیسیل. (۱۳۶۸). *قالی ایران*، ترجمه مهین دخت صبا، انجمن دوستداران کتاب، تهران.
۲. پوپ، آرتور اپهام، (۱۳۸۷)، *شاهکارهای هنر ایران*، ترجمه پرویز ناتل خانلری، علمی و فرهنگی، تهران.
۳. حشمتی رضوی، فضل الله، (۱۳۸۷)، *تاریخ فرش: سیر تحول و تطور فرشبافی ایران*، سمت، تهران.
۴. حشمتی رضوی، فضل الله، (۱۳۸۹)، *از فرش تا عرش*، امیرکبیر، تهران.
۵. دادرس، سوده. خسروی بیژانم، فرهاد. (۱۳۸۹). *درآمدی بر معانی کتیبه‌ها در قالی‌های محرابی شرق کشور*، اولین جشنواره علمی-هنری ترنج، دانشگاه آزاد اسلامی بیرجند با همکاری سازمان میراث فرهنگی خراسان جنوبی و مرکز ملی فرش ایران.
۶. ژوله، تورج. (۱۳۸۱). *پژوهشی در فرش ایران*، یساولی، تهران.
۷. واکر، دانیل. (۱۳۸۴). *فرش‌های دوران صفویه در کتاب: تاریخ و هنر فرشبافی در ایران*. زیر نظر احسان یارشاطر. ترجمه ر، لعلی خمسه. صص ۷۵-۸۸ نیلوفر، تهران.
۸. پایگاه اینترنتی موزه متروپولیتن نیویورک به نشانی: <http://www.metmuseum.org>
(Accessed: 2-24/6/2015)

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

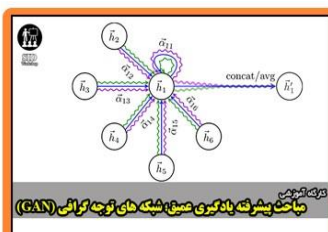

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی